

Наталія Бондар,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального мовознавства та іноземних мов
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка
ORCID: 0000-0002-6768-5863
natalija-bondar@ukr.net
Людмила Чередник,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства, культури та документознавства
Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка
ORCID: 0000-0001-9589-8041
ludmila.cherednik@gmail.com

ДВА ОБЛИЧЧЯ ОДНІЄЇ ВІЙНИ: ОСМИСЛЕННЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ В ПОЛЬСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ЗБІГНЕВА ГЕРБЕРТА Й ПАУЛЯ ЦЕЛАНА)

У цій розвідці на основі компаративного аналізу текстів Збігнева Герберта та Пауля Целана як двох моделей мовлення про війну – польської поетики морального свідчення та німецькомовної поетики пам'яті – досліджено сприйняття й інтерпретації феномену війни та травматичного досвіду представниками двох лінгвокультурних світів. Зокрема, окреслено теоретичні засади осмислення травми в художньому дискурсі, визначено поетичні механізми трансформації травми в слово. Пропоноване дослідження репрезентує мотиви пам'яті, страждання й гідності у творчості обох митців. Наголошено на культурних зв'язках Збігнева Герберта та Пауля Целана з Україною, творчість яких набуває нового звучання у зв'язку з російською агресією проти України.

Доробок письменників, що сформувався на тлі воєнних катастроф, демонструє, як поетичне слово може ставати моральним свідченням, формуючи етичну пам'ять нації. У їхньому досвіді перетинаються польська, німецька, єврейська й українська культурні традиції, що надає творчості універсального звучання й багатовимірності. Письменники по-різному екстраполюють спротив трагедії історії: у художньому дискурсі польського митця Збігнева Герберта пам'ять про трагедію постає як моральний обов'язок, а не як акт відплати, Пауль Целан репрезентує мовчання як форму свідчення, перетворюючи слово на межовий простір між мовленням і німотою, творить поетику темряви. Аналіз творів Збігнева Герберта та Пауля Целана крізь призму нинішньої війни дає змогу простежити тяглість європейської культури травми, здатність до переосмислення болю через мову, поезію, метафору. Осмислення спадщини Збігнева Герберта та Пауля Целана відкриває шляхи до розуміння природи війни, зцілення через слово та збереження людяності перед лицем історичних катастроф.

Ключові слова: *травма, дискурс, війна, польська література, німецька література, ідіостиль.*

**Natalia Bondar, Ludmyła Czerednyk. Dwa oblicza jednej wojny: refleksja nad
traumatycznym doświadczeniem w literaturze polskiej i niemieckiej (na przykładzie twórczości
Zbigniewa Herberta i Paula Celana)**

W niniejszym opracowaniu, opartym na analizie porównawczej tekstów Zbigniewa Herberta i Paula Celana jako dwóch modeli dyskursu wojennego – polskiej poetyki świadectwa moralnego i niemieckojęzycznej poetyki pamięci – zbadano postrzeganie i interpretację fenomenu wojny oraz

traumatycznych doświadczeń przez przedstawicieli dwóch światów lingwistyczno-kulturowych. W szczególności nakreślono teoretyczne podstawy rozumienia traumy w dyskursie artystycznym, określono poetyckie mechanizmy transformacji traumy w słowo. Proponowane badanie przedstawia motywy pamięci, cierpienia i godności w twórczości obu artystów. Podkreślono kulturowe powiązania Zbigniewa Herberta i Paula Celana z Ukrainą, których twórczość nabiera nowego znaczenia w związku z rosyjską agresją wobec Ukrainy. Twórczość pisarzy, która ukształtowała się na tle wojennych katastrof, pokazuje, jak słowo poetyckie może stać się moralnym świadectwem, kształtując etyczną pamięć narodu. W ich doświadczeniach krzyżują się tradycje kulturowe Polski, Niemiec, Żydów i Ukrainy, co nadaje twórczości uniwersalny wydźwięk i wielowymiarowość. Pisarze w różny sposób ekstrapolują opór wobec tragedii historii: w dyskursie artystycznym polskiego artysty Zbigniewa Herberta pamięć o tragedii jawi się jako moralny obowiązek, a nie akt zemsty, Paul Celan przedstawia milczenie jako formę świadectwa, przekształcając słowo w przestrzeń graniczną między mową a niemotą, tworząc poetykę ciemności. Analiza dzieł Zbigniewa Herberta i Paula Celana przez pryzmat obecnej wojny pozwala prześledzić ciągłość europejskiej kultury traumy, zdolność do ponownego przemyślenia bólu poprzez język, poezję, metaforę. Zrozumienie dziedzictwa Zbigniewa Herberta i Paula Celana otwiera drogi do zrozumienia natury wojny, uzdrowienia poprzez słowo i zachowania człowieczeństwa w obliczu historycznych katastrof.

Słowa kluczowe: trauma, dyskurs, wojna, literatura polska, literatura niemiecka, idio styl.
краще – idiolekt або języк особничы

Nataliia Bondar, Liudmyla Cherednyk. Two Faces of One War: Reflections on Traumatic Experiences in Polish and German Literature (Based on the Works of Zbigniew Herbert and Paul Celan)

This study, based on a comparative analysis of texts by Zbigniew Herbert and Paul Celan as two models of discourse on war – Polish poetics of moral testimony and German-language poetics of memory – examines the perception and interpretation of the phenomenon of war and traumatic experience by representatives of two linguistic and cultural worlds. In particular, the theoretical foundations for understanding trauma in artistic discourse are outlined, and the poetic mechanisms for transforming trauma into words are identified. The proposed study presents the motifs of memory, suffering, and dignity in the works of both artists. The cultural ties of Zbigniew Herbert and Paul Celan with Ukraine are emphasized, whose works take on new meaning in connection with Russian aggression against Ukraine. The creative work of writers, formed against the backdrop of military disasters, demonstrates how poetic words can become moral testimony, shaping the ethical memory of a nation. Their experiences intersect Polish, German, Jewish, and Ukrainian cultural traditions, giving their work a universal resonance and multidimensionality. Writers extrapolate resistance to the tragedy of history in different ways: in the artistic discourse of Polish artist Zbigniew Herbert, memory of tragedy appears as a moral duty rather than an act of retribution; Paul Celan represents silence as a form of testimony, transforming words into a borderline space between speech and muteness, creating a poetics of darkness. The analysis of the works of Zbigniew Herbert and Paul Celan through the prism of the current allows to trace the continuity of European trauma culture, the ability to rethink pain through language, poetry, and metaphor. Reflecting on the legacy of Zbigniew Herbert and Paul Celan opens up ways to understand the nature of war, healing through words, and preserving humanity in the face of historical catastrophes.

Key words: trauma, discourse, war, Polish literature, German literature, idiolect.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. У ХХ столітті, позначеному війнами, катастрофами та кризою гуманізму, поетичне слово набуває нового значення – воно стає не просто естетичним явищем, а способом духовного самопорятунку та морального свідчення. У цьому контексті творчість польського письменника Збігнєва Герберта та представника німецькомовного художнього дискурсу Пауля Целана є прикладом глибокого переосмислення ролі мови як інструменту

пізнання, пам'яті та духовного буття, що оприявнює різкі паралелі – від універсального жаху до екзистенційного випробування.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Творчість Збігнева Герберта й Пауля Целана неодноразово ставала цариною, на яку було спрямовано фокус пильної уваги науковців. Так, феноменологічне підґрунтя поезії Збігнева Герберта досліджувала Р. Манько, прагнучи осмислити концепцію реінтерпретації його творчості шляхом аналізу важливих факторів, що стосуються життєвих переживань, досвіду автора, а також інтенції переосмислення власне суті творчості через креацію мегаобразу митця, «котрий є радше філософом буття, аніж поетом «чистого мистецтва» [6, с. 54]. Дослідниця акцентує також і на творчій еволюції Герберта шляхом аналізу фактів і явищ літературного контексту доби Жовтневого перевороту 1956 року в польській літературі [5]. Спільні й відмінні риси образу ангела в поезії Р. М. Рільке та З. Герберта вивчала Л. Кравченко, увиразнюючи філософське підґрунтя образу у творах вибраних авторів [3].

Поезія Пауля Целана, суголосна напруженим духовним пошукам сучасної доби, її ліричним вираженням, стала предметом розгляду в наукових розвідках П. Рихла, який на матеріалі художнього дискурсу поета досліджує крах гуманістичних ідеалів та девальвацію моральних цінностей людства, трагічним утіленням чого стала катастрофа Голокосту [8]. Вплив географічного та історичного простору на поетичний світ видатного німецькомовного поета. лінгвокультурний та екзистенційний вимір поезії Целана досліджував М. Саньоль, зосереджуючись на тому, як пам'ять про «східну батьківщину» та травма Голокосту в українському контексті втілилася в унікальній, герметичній та символічній мові письменника [10]. Попри пильну увагу до мовотворчості Збігнева Герберта та Пауля Целана, особливостей їхнього ідіостилу [2; 4; 7; 11; 12; 15; 16], деякі сутнісні аспекти цієї проблеми досі лишаються мало дослідженими. Наукову новизну пропонованого дослідження, передовсім, мотивовано тим, що в ньому вперше здійснено компаративний аналіз текстів Збігнева Герберта та Пауля Целана як двох моделей мовлення про війну – польської поетики морального свідчення та німецькомовної поетики пам'яті.

Мета дослідження – фіксація сприйняття й інтерпретації феномену війни та травматичного досвіду в поетичному світі Збігнева Герберта та Пауля Целана як відображення універсальних духовно-етичних проблем людства.

У зв'язку з цим визначено основні **завдання**:

- окреслити теоретичні засади осмислення травми в художньому дискурсі;
- розкрити особливості поетичного світогляду Збігнева Герберта та Пауля Целана в контексті досвіду війни;
- проаналізувати поетичні механізми трансформації травми в слово (метафора, мовчання, свідчення, моральна позиція);
- здійснити компаративний аналіз мотивів пам'яті, страждання й гідності у творчості обох митців.

Актуальність розвідки не викликає жодного сумніву й полягає в потребі компаративного аналізу художніх стратегій відображення воєнної травми в польській та німецькомовній літературі, їх суголосності сучасному українському досвіду боротьби й пам'яті.

Виклад основного матеріалу. Натепер, коли Україна веде власну війну за свободу, національну самоідентифікацію й право на культурне самовизначення, осмислення травматичного досвіду знову набуває особливої значущості.

Сучасний гуманітарний дискурс експлікує потребу не тільки оприявнювати історичні події, а й інтерпретувати людський вимір страждання, пам'яті й духовного спротиву. У цьому ключі поезія Збігнева Герберта та Пауля Целана, долі яких тісно пов'язані з українським культурним простором, створює унікальний інтертекстуальний простір для осмислення спільних європейських травм ХХ століття, що сьогодні набувають нового звучання у зв'язку з російською агресією проти України.

Важливо, що обидва митці мають безпосередній стосунок до України. Збігнєв Герберт народився у Львові, де застав окупацію й лише у березні 1944 року зміг полишити місто. Не дивно, що його поезія – виразне свідчення досвіду покоління, на долю якого випав тягар війни, експлікація трагічних моментів новітньої історії Польщі.

Пауль Целан (справжнє прізвище – Анхель) народився в місті Чернівцях, яке на той час входило до складу Румунського королівства, що в 1941 році опинилося під владою нацистів. Як зауважує М. Саньоль, «найперша збірка Целана «Пісок із урн» містить 48 віршів, написаних між 1940–1948 роками, отже, важливо, що в Чернівцях, під час німецької та румунської окупацій (...). Вона завершується «Фугою смерті», віршем, який зробив його знаменитим [10, с. 11]. Трагічні сторінки долі митця теж пов'язані з Україною, адже його матір застрелять нацисти поблизу ріки Південний Буг, а батько помер від тифу в концтаборі.

Творчий доробок письменників, що викристалізувався на тлі воєнних катастроф, демонструє, як поетичне слово може ставати моральним свідченням, формуючи етичну пам'ять нації. У їхньому досвіді перетинаються польська, німецька, єврейська й українська культурні традиції, що надає творчості універсального звучання й багатовимірності.

Актуалізація проблеми осмислення травматичного досвіду в літературному дискурсі зумовлена розгортанням світових воєнних конфліктів, потребою подолати їх руйнівні наслідки й запобігти повторенню нових трагедій. О. Шостак зауважує: «Літературна оптика травми дотична до наукових пошуків у галузі memory studies. У художньому тексті вибудовуються меморативні моделі, що відображають різні політики ідентичності. А травма – знаковий чинник у формуванні пам'яті» [13, с. 301].

Поділяємо думку Домініка Ла Капри, що історична травма специфічна й «не всі підвладні їй». Голокост був не версією загальнолюдського стану покинутості, а історичною подією з жертвами, винуватцями та свідками. Хоч ми ніколи не зможемо «позбутися» структурних травм, ми можемо спробувати подолати спадщину історичних травм і, можливо, навіть уникнути їх [16, с. 8].

Майже всі національні літератури оприявнюють пам'ять про трагічні події Другої світової війни. Не виняток польсько- та німецькомовні художні дискурси, яскравими представниками яких є Збігнєв Герберт та Пауль Целан. Друга світова, Голодомор, Голокост, інкорпоровані в текстові площини омовлених авторів, набувають значення свідчення як своєрідного способу і форми оповіді про болісні події. Слідом за В. Василенком, зазначаємо, що «свідчення про травму, виражене через текст – оповідну форму чи наративну структуру, що у свій спосіб реконструює травматичну подію, при цьому набуває значення не лише соціокультурного, а й психотерапевтичного письма, яке потребує свого прочитання» [1, с. 110].

І Збігнєв Герберт, і Пауль Целан у художніх полотнах не тільки фіксують трагізм війни, але й переосмислюють саму здатність мови після катастрофи, що цілком відповідає тезі Теодора Адорно про «варварство поезії після Освенцима».

Поетичний світ Герберта пронизаний етичним виміром пам'яті не як ностальгії, а як морального обов'язку свідчити. У його творчості (зокрема в текстових зразках «Рапорт з міста в облозі», «Елегія на прощання», «Ровіго» та «Епілог бурі», «Пан Когіто») війна постає передовсім не як історична подія, а як екзистенційний і цивілізаційний злам, що сформував європейську свідомість другої половини ХХ століття. Вона є джерелом примарних ілюзій, часто нелегкого вибору, необхідності розпізнати істину.

У поезії «Пан Когіто» пам'ять постає як свідчення відсутності того, що не можна відновити:

*Коли б я туди повернувся
то певно б уже не застав
жодної тіні від мого будинку
ані дерев дитинства
ані хреста з металевим таблом
лави де шепотів я закляття
каштанів і кущів*

*ані жодної речі що була б своя
тільки й того що вціліла
камінна плита* (Переклад Андрія Павлишина).

Поет не шукає забуття в минулому, навіть навпаки утверджує ідею стоїцизму: здатність нести тягар пам'яті без ілюзій, протиставляючи забуттю внутрішню гідність. Ці ж мотиви подибуємо у вірші «Послання Пана Когіто» (Przesłanie Pana Cogito), де проголошує: «*Будь вірним Іди*», адже «*ти вцілів не для того щоб жити // мало часу маєш треба свідчення дати*».

Ці рядки експлікують моральну програму посттравматичної свідомості – пам'ятати не для помсти, а для збереження людського у світі після руйнувань.

Війна в його художніх площинах постає як випробування характеру, де істинна перемога полягає не у фізичному виживанні, а у збереженні моральної цілісності. Письменник перетворює травматичний досвід війни на урок внутрішньої гідності.

Варто зауважити, що для творчості польського письменника не властиві патетика й сентименти. Він увиразнює поетику раціонального болю – тієї осмисленої скорботи, що не дозволяє катастрофі стати нормою.

Домінік Ла Капра зазначав, що історична травма передбачає спроможність її опрацювання (working through), на відміну від структурної, яку можна лише пережити [16, с. 132]. І поетичний дискурс Збігнєва Герберта яскраво це демонструє, оприявнюючи працю пам'яті, у якій мистецтво не зцілює, а вчить нести наслідки історії свідомо.

У вірші «Репортаж із облоги міста» (Raport z oblężonego Miasta) він показує не героїку, а щоденну втому, страх, очікування: «*Ми чекаємо. // Ворог зміцнюється за мурами міста, // а ми все ще співаємо псалми, // аби не втратити розум*».

Цей текст – зразок глибокої медитації над зламом цивілізації, де виживання стає актом духовної дисципліни. Зміщуються ролі, і людину поет бачить вже не як солдата, а як свідка часу, котрий стоїть перед обличчям руїни й не дозволяє собі збайдужіти.

У поезії «Пам'яті тих, хто загинув за міста» (Do tych, którzy walczyli o miasta) Збігнєв Герберт звертається до теми колективної пам'яті, символом якої є СЛОВО, у котрому автор убагацьчує останній прихисток істини: «*Ми живемо – їхні голоси у нас, // вулиці, що ведуть до храмів, – це їхні вени, що пульсують у місті*».

У такий спосіб поет потверджує, що війна здатна позбавити людину стабільності, але не може забрати її права на свідчення.

Як бачимо, письменник не прагне реконструювати події війни, а експлікує її наслідки у свідомості людини. У цьому сенсі його поезія – поствоєнна філософія відповідальності.

Друга світова війна стала джерелом поезій, які репрезентують вересневу поразку («Прощання вересня»), Катинську трагедію («Гудзик»), долі загубленого покоління («Вовки»).

Як зазначає О. Лук'яненко, досвід підказує митцю, що сучасний світ, «поховавши під тягарем війни основи традиційної моралі, не зможе відтворитися в жодній із наявних дотепер категорій естетики» [4, с. 141].

Творчий доробок Збігнєва Герберта унікально балансує на межі, уникаючи двох методологічних протиріч: як тотального нерозуміння, так і надмірно спрощеної інтерпретації. Важливо акцентувати, що його поетика не належить до «очевидної» лірики. Читацька рецепція неминує фіксує герметичність та інтелектуальну складність його тексту, що детермінована не лише природною метафоричною полісемією, але й низкою прихованих смислів, які, на перший погляд, прозорі, проте при глибокому аналізі виявляються семантично нерелевантними. Світ Герберта – це не світ, підпорядкований винятково канонам здорового глузду. Навпаки, поет займається ретельним зважуванням та обмірковуванням протилежних моральних аргументів, демонструючи прагнення до максимально об'єктивованої оцінки дійсності. Саме поетична амбівалентність, що увиразнює глибоку інтелектуальну іронію, виводить його твори на вищий рівень критичного прочитання. Ця гербертівська іронія – не тільки стилістичний прийом, а й інтертекстуальна похідна від іронії самої історичної епохи.

Збігнев Герберт протиставляє насильству етичну непохитність і ясність думки, що є своєрідною відповіддю митця на тоталітаризм. Видатний польський письменник так інтерпретує власну індивідуально-авторську картину світу, пояснюючи вибір форми поетичних творів: *«У мене, звісно, є доволі міцне відчуття зв'язку поколінь, приналежності до того покоління, яке здобуло дуже важливу освіту, під час війни. Я не думаю, що це потребує якихось розлогих міркувань про заслуги і про випробування. У будь-якому разі для мене фактом є те, що чотири роки війни, окупації були важливим періодом мого життя і сформували мою особистість. Таку форму для своїх віршів я обрав тому, що вони виникають, можливо, не спонтанно, а вирощуються у людині, перенести їх на папір – це відносно швидка процедура. Крім того, їх можна у будь-який момент проковтнути, тоді як війну і мир не можна проковтнути одразу»* [12].

Як і Збігнев Герберт, Пауль Целан мислить мовою травми, але не через слово, яке дисциплінує дух, а через мовчання, що виникає з досвіду неспроможності говорити після Голокосту. Цю ідею експлікує відома фраза німецькомовного митця *«Ніхто не свідчитиме за свідка»*, що оприявнює парадокс пам'яті, у якій мова водночас необхідна і неможлива.

Суголосно Збігневу Герберту Пауль Целан не визнає пафосу – він говорить пошепки, але саме цей шепіт має силу одкровення. Слово його художнього дискурсу перетворюється в інструмент очищення, а майже кожна поезія – це молитва без Бога, акт відчаю, що водночас є актом стійкості.

Як зауважує П. Рихло, екзистенційною травмою, яка більше ніколи не загоїться для Пауля Целана став початок Другої світової війни, *«коли німецька «Muttersprache» (рідна мова) перетворилася на «Mördersprache» (мова убивць), коли його батьків було депортовано в Трансністрію (...) і коли в тих таборах їх, як і тисячі інших, було замордовано»* [7, с. 30].

Після війни письменник не полишає німецькомовний світ, але рідна мова, якою він писав, стає для нього водночас мовою катів і жертв. Такий парадокс породжує ключову дилему його творчості: чи можна говорити мовою тих, хто зруйнував світ.

У вірші *«Фуга смерті»* (*«Todesfuge»*, 1945), опублікованому в першій, знищеній згодом через велику кількість друкарських помилок збірці віршів *«Пісок із урн»* (1948), Пауль Целан вибудовує архітектоніку пам'яті як ритуал повторення, що перетворює поетичний текст на форму культурного свідчення: *«Чорне молоко світання ми п'ємо його надвечір ми п'ємо його опівдні і зранку ми п'ємо його вночі ми п'ємо і п'ємо»* (Переклад М. Бажана).

Рефрен *п'ємо тебе* – це знак внутрішньої травми, що не має кінця. Це своєрідна метафора надокучливого відтворення спогаду, який не можна забути. Тому аналізований текст є своєрідним меморативним простором, де травма Голокосту постає не тільки як історичний факт, а як онтологічна рана людства.

Фрагментарність оповіді, інверсія експлікують своєрідну поетику мовчання, зумовлену болісним і трагічним досвідом війни.

Реальні референції *«Фуги смерті»*, яку можна інтерпретувати як колективно проказуваний самими жертвами кадіш (молитва за душевний спокій померлих), є очевидними. У творі зникає віра Целана у спроможність німецько-єврейського симбіозу, плеканого багатьма поколіннями німецько-єврейських поетів і митців.

Звичайно, що рецепція поезії Целана пов'язана з певними труднощами, оскільки вона ввібрала в себе весь багатовіковий досвід еволюції поетичного слова, трансформувала в образи, асоціативні зв'язки яких часом ледве простежуються, або ж мають настільки глибокий контекст, що його сугестивний ефект відкривається лише високоінтелектуальному читачеві при граничному напруженні думки. Неабияку роль відіграє в його віршах риторичний жест, ритмічна фасцинація. Саме ця образна й структурна складність, смислова насиченість, багатошаровість, еліптичність Целанових рядків привертає до себе увагу дослідників літературознавців. Його вірші називають *«Еверестами герменевтики»*, *«восьмитисячниками літературних екзегетів»* [7]. У пізніх книгах Целана рідко можна знайти магістральні

метафоричні образи, позаяк він вдається до метафоричної реалізації маргінальних словесних значень, шукає в них віддалену перспективу.

Митець, який втратив батьків у нацистських таборах, особисто відчув приниження окупації, взяв за мету свого життя – знайти Слово після катастрофи, тому його творчий доробок – це, перш за все, збереження смислу, коли світ уже зруйновано.

Пауль Целан усвідомлював парадоксальність місії письменника після Освенцима. Своєрідним маніфестом європейської літератури другої половини XX століття стала його теза про те, що поезія після Освенцима можлива, але вона повинна бути іншою. Слово відтепер належить пам'яті.

Пауль Целан не шукає краси, а шукає правду, яка б болісна й безнадійна вона не була.

У вірші «Осокір» (Espenbaum) звучить голос особистої втрати:

Осокорі, ти в пільмі сивієш

Моя мати сивини не знала (Переклад Петра Рихла).

Цікаво, що Україна в художній площині поета («Das Frühwerk») часто набирає символічного значення смертного одра, краю снігових заметів, і, за образним висловом М. Саньоля, нового місця «хрестових походів» [10, с. 15]:

Тепер, матусю, сніжно у Вкраїні ...

Вінець Месії – мов разок страждання ...

Моя сльоза тебе уже не стріне.

З усіх постав – лиш горде німування... [. . .]

Що виросло б, матусю, – квіт чи рана,

Коли б і я зник у снігах Вкраїни? (Переклад Петра Рихла).

В осередді асоціативів образу України є суперечлива номінація *Heiland*, що експлікує і значення «священна країна», і містить певний натяк на землю, спустошену нацистами, імплікований лексемою *Heil*, що нагадує гітлерівське вітання.

Творчість Пауля Целана – спроба «почути голос тих, хто не може більше говорити».

Висновки та перспективи подальшого дослідження проблеми. У художньому дискурсі Збігнева Герберта й Пауля Целана травму експліковано не лише як психологічний чи історичний факт, а як онтологічну й мовну проблему. Травматична подія, руйнуючи традиційні наративні структури, вимагає від мистецтва створення «меморативного простору», де пам'ять передається через фрагментарність, еліптичність та фізичність мови. У Збігнева Герберта це проявляється як етичний імператив, у Пауля Целана – як криза мови.

Творчість обох письменників в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну знову звучить як етичний код культури пам'яті. Вони потрактовують війну не тільки як геополітичну чи історичну подію, а як випробування на людяність, моральну стійкість в умовах історичного зла. Поети є не пасивними спостерігачами, а моральними свідками доби. Попри приналежність авторів до різних мовних дискурсів, їхня творча лабораторія є підтвердженням того, що поезія здатна стати формою опору забуттю, способом утримання пам'яті й моральної ідентичності у світі після катастрофи. Їхнє поетичне слово є своєрідним символічним простором пам'яті, що долає часові та національні межі. Письменники по-різному екстраполюють спротив трагедії історії: у художньому дискурсі польського митця Збігнева Герберта пам'ять про трагедію постає як моральний обов'язок, а не як акт відплати, Пауль Целан репрезентує мовчання як форму свідчення, перетворюючи слово на межовий простір між мовленням і німотою, творить поезику темряви.

Поезія Пауля Целана репрезентує світогляд поета-жертви, екзистенційна рана якого спричинена перетворенням «Muttersprache» (рідної мови) на «Mördersprache» (мову убивць). Целан відмовляється від пафосу, говорячи шепотом одкровення. Його творчість – це акт відчаю та стійкості, молитва без Бога, спрямована на пошук Слова після Освенцима.

У художніх площинах Збігнева Герберта простежуємо етичний стоїцизм, зведення рахунків із ідеологізованим минулим. Митець використовує слово для дисциплінування духу та об'єктивного зважування моральних аргументів. Його світ не підкоряється здоровому глузду,

а постійно аналізується через призму іронії історії. Це поет-мученик, що шукає гідності в руїнах.

Аналіз творів Збігнева Герберта та Пауля Целана крізь призму нинішньої війни дає змогу простежити тяглість європейської культури травми, здатність до переосмислення болю через мову, поезію, метафору.

Осмислення спадщини Збігнева Герберта та Пауля Целана натеper набуває нової значущості, позаяк відкриває шляхи до розуміння природи війни, зцілення через слово та збереження людяності перед лицем історичних катастроф.

Список використаних джерел та літератури

1. Василенко В. Збираючи уламки досвіду: теоретична (ре)концептуалізація травми. *Слово і Час*. 2018. № 11. С. 109–122.
2. Котинська К. Львів, не зовсім реальний. Київ : Критика. 2002. № 7–8. С. 57–58.
3. Кравченко Л. Трансформація художнього образу ангела у поетичній спадщині Райнера Марії Рільке та Збігнева Герберта. *Київські полоністичні студії*. 2015. Вип. 26. С. 384–391.
4. Лук'яненко О. Поетичні образи Збігнева Герберта. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2002. Вип. 52. С. 135–142.
5. Манько Р. Збігнев Герберт і «покоління 56»: штрихи до творчого портрету. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2023. № 64. С. 218–220.
6. Манько Р. Феноменологічний аспект поезії Збігнева Герберта. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Філологія. Літературознавство*. 2012. Т. 193. Вип. 181. С. 54–58.
7. Рихло П. Пауль Целан. Референції. Наукові студії, статті, есеї. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2020. 464 с.
8. Рихло П. Поетика діалогу. Творчість Пауля Целана як інтертекст. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2021. 424 с.
9. Рихло П. В. Поетична збірка Пауля Целана «Мак і пам'ять»: історія літературного прориву. *Питання літературознавства*. 2023. Вип. 107. С. 115–127.
10. Рихло П. В. Пошуки єврейської ідентичності в німецькомовній поезії Буковини. *Шиболет* [наук. дослідження]. Чернівці : Книги–ХХІ, 2008. 304 с.
11. Стороха Б. В. Експрес-урок до підручника «Зарубіжна література. 11 клас» О. Ніколенко та ін. Київ : Грамота, 2024. 192 с.
12. Терещук Г. Збігнев Герберт і Львів. Радіо Свобода. 26 вересня 2008. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1291695> (дата звернення: 08.09.2025).
13. Шостак О. «Культура покаяння» в художньому тексті: простір кореляцій memory studies і trauma studies. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (Літературознавство)*. 2016. № 1(17). С. 301–305.
14. Łukasiewicz J. Herbert. Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie, 2001. 260 s.
15. Mizińska J. Herbert – Odyseusz. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2001. 136 s.
16. Suleiman S. R. Crises of Memory and the Second World War. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2006. 286 p.

References (translated & transliterated)

1. Vasylenko, V. (2018). Zbyraiuchy ulamky dosvidu: teoretychna (re)kontseptualizatsiia travmy [Gathering fragments of experience: theoretical (re)conceptualization of trauma]. *Slovo i Chas – Word and time*, 11, 109–122 [in Ukrainian].
2. Kotynska, K. (2002). Lviv, ne zovsim realnyi [Lviv, not quite real], 7–8, 57–58. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
3. Kravchenko, L. (2015). Transformatsiia khudozhnoho obrazu anhela u poetychnii spadshchyni Rainera Marii Rilke ta Zbignieva Herberta [Transformation of the artistic image of an angel in the poetic heritage of Rainer Maria Rilke and Zbigniew Herbert]. *Kyivski polonistychni studii – Kyiv Polish Studies*, issue 26, pp. 384–391 [in Ukrainian].
4. Lukianenko, O. (2002). Poetychni obrazy Zbignieva Herberta [The Poetic Images of Zbigniew Herbert]. *Problemy slovianoznavstva – Problems of Slavic Studies*, issue 52, pp. 135–142 [in Ukrainian].
5. Manko, R. (2023). Zbigniev Herbert i «pokolinnia 56»: shtrykhy do tvorchoho portretu [Zbigniew Herbert and the «generation of 56»: touches to a creative portrait]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, 64, 218–220 [in Ukrainian].
6. Manko, R. (2012). Fenomenolohichnyi aspekt poezii Zbignieva Herberta [Phenomenological aspect of Zbigniew Herbert's poetry]. *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu «Kyievo-Mohylianska akademiia»]. Serii: Filolohiia. Literaturoznavstvo – Scientific works [of the Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy complex]. Series: Philology. Literary studies*. Vol. 193, issue 181, pp. 54–58 [in Ukrainian].

7. Rykhlo, P. (2020). *Paul Tselan. Referentsii. Naukovi studii, statii, esei* [Paul Celan. References. Scientific studies, articles, essays]. Kyiv: DUKh I LITERA [in Ukrainian].
8. Rykhlo, P. (2021). *Poetyka dialohu. Tvorchist Paulia Tselana yak intertekst* [The Poetics of Dialogue. Paul Celan's Work as Intertext]. Kyiv: DUKh I LITERA [in Ukrainian].
9. Rykhlo, P. (2023). Poetychna zbirka Paulia Tselana «Mak i pamiat»: istoriia literaturnoho proryvu [Paul Celan's poetry collection «The Poppy and Memory»: the story of a literary breakthrough]. *Pytannia literaturoznavstva – Questions of literary criticism*, 107, 115–127 [in Ukrainian].
10. Rykhlo, P. V. (2008). *Poshuky yevreiskoi identychnosti v nimetskomovnii poezii Bukovyny* [The Search for Jewish Identity in the German-Language Poetry of Bukovina]. *Shybolet [nauk. doslidzhennia] – Shibolet [scientific research]*. Chernivtsi: Knyhy–XXI [in Ukrainian].
11. Storokha, B. V. (2024). *Ekspres-urok do pidruchnyka «Zarubizhna literatura. 11 klas» O. Nikolenko ta in.* [Express lesson for the textbook «Foreign Literature. Grade 11» O. Nikolenko et al.]. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].
12. Tereshchuk, H. (2008). Zbigniev Herbert i Lviv [Zbigniew Herbert and Lviv]. *Radio Svoboda – Radio Liberty*. 26 veresnia. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/1291695> (reference date: 08.09.2025) [in Ukrainian].
13. Shostak, O. (2016). «Kultura pokaiannia» v khudozhnomu teksti: prostir koreliatsii memory studies i trauma studies [The «culture of repentance» in artistic texts: the space of correlations between memory studies and trauma studies]. *Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho. Filolohichni nauky (Literaturoznavstvo) – Scientific Bulletin of V. O. Sukhomlynsky National University. Philological Sciences (Literary Studies)*, 1(17), 301–305 [in Ukrainian].
14. Łukasiewicz, J. (2001). *Herbert* [Herbert]. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie [in Polish].
15. Mizińska, J. (2001). *Herbert – Odyseusz* [Herbert – Odysseus]. Lublin: Wydawnictwo UMCS [in Polish].
16. Suleiman, S. R. (2006). *Crises of Memory and the Second World War*. Cambridge, MA: Harvard University Press [in English].

Статтю отримано 12.09.2025 року.

Прийнято до друку 06.11.2025 року.